

KRAS2011: IZKUŠENJSKO UČENJE KOT KLJUČ ZA RAZŠIRJANJE ZNANJA O VREDNOTAH KAMNA

THE KRAS2011: EXPERIENTIAL LEARNING AS A KEY TO DISSEMINATING KNOWLEDGE ABOUT THE VALUE OF STONE

izvleček

Projekt KRAS2011 je prvič prinesel kamnito vernakularno arhitekturo kot vsebino, ki je del naše arhitekturne dediščine med izobraževalne dejavnosti za študente godpodinjstva in biologije Pedagoške fakultete UL. Dejavnosti so potekale v avtentičnem okolju v okviru predmeta kultura bivalnega okolja. Ključni cilj je bil predstavitev arhitekture kot nosilke različnih družbeno kulturnih pomenov v večplastnem zgodovinskem okolju in času. Študenti so raziskovali povezave med arhitekturo kot okvir bivanja v specifičnem prostoru in dejavnosti vsakodnevnega življenja, ki so tesno povezane z značilnosti prostora. Da bi kulturno krajino ohranili v vsej njeni raznolikosti in prednostih, moramo poznati in razumeti vernakularno arhitekturo določenega področja in njene vrednosti v preteklem in sodobnem času. Pred izvedbo projekta smo izdelali načrt dela, ki je vseboval nekaj didaktično metodoloških iztočnic povezanih z izkušenjskim učenjem. Sledili smo shemi opazovanje, doživljanje, refleksija in preskušanje konceptov v določenih razmerah. S podoživljanjem in interpretiranjem izkušnje prostora z domačin materialom - kamen, smo študentom, bodočim učiteljem, skušali odpreti pot do kritičnega razmišljanja o odgovornem ravnanju z zgrajenim in naravnim okoljem.

ključne besede

vernakularna arhitektura, Kras, kamen, kultura bivanja, izkušenjsko učenje

abstract

The KRAS2011 project was the first to include vernacular architecture as part of our architectural heritage in the studies of students of biology and domestic science at the Faculty of Education of the University of Ljubljana. Activities were conducted in an authentic environment as part of the subject culture of the living environment. A key objective was to present architecture as a bearer of various socio-cultural meanings in a multi-layered historical and temporal reality. Students explored the connections between architecture as a framework in a specific area of residence and the daily activities that are closely related to the characteristics of space. In order to preserve the cultural landscape in all its diversity and strengths, we need to understand vernacular architecture and its value in both the present and the past. Before carrying out the project, a work plan was prepared which included some methodological didactic cues associated with experiential learning. We followed the scheme of observation, experience, reflection and testing of concepts in concrete situations. By reliving the experience of space and interpretation of native material - stone - we tried to stimulate the students, future school teachers, to think critically about the responsible management of the built and natural environment.

key words

vernacular architecture, Karst, stone, dwelling culture, experiential learning

"Človek ustvarja okolje, dom, a vse tisto, kar so zgradili rodovi njegovih prednikov, hkrati ustvarja njega." (Fister 1986, 365)

Projekt KRAS2011 je prvič prinesel vernakularno arhitekturo kot vsebino, ki je del naše kulturne in arhitekturne dediščine med izobraževalne dejavnosti za študente godpodinjstva in biologije Pedagoške fakultete UL. Dejavnosti so potekale v avtentičnem okolju v okviru predmeta Kultura bivalnega okolja, ki je del 4. letnika programa študija. Ključni cilj izvedenih dejavnosti je bil predstavitev arhitekture kot nosilke različnih družbeno kulturnih pomenov v večplastnem zgodovinskem okolju in času. Pred izvedbo projekta smo izdelali načrt dela, ki je vseboval nekaj didaktično metodoloških iztočnic povezanih z izkušenjskim učenjem. Sledili smo shemi opazovanje, doživljanje, refleksija in preskušanje konceptov v določenih razmerah. Študenti so raziskovali povezave med arhitekturo kot okvir bivanja v specifičnem prostoru in dejavnosti vsakodnevnega življenja, ki so tesno povezane z značilnosti prostora. S podoživljanjem in interpretiranjem izkušnje prostora z domačin materialom - kamen, eden od simbolov Krasa, smo skušali študentom odpreti pot do kritičnega razmišljanja o odgovornem ravnanju z zgrajenim in naravnim okoljem. Na tak način smo želeli doseči, da bi okolje dobilo nov smisel v življenju študentov, ki bodo v kratkem času postali učitelji. Izkušnja prostora Krasa naj bi dejansko postala izhodišče za ustvarjalno učenje ter razumevanje njihove naloge pri seznanjanju učencev z vlogo posameznika kot aktivnega uporabnika in ustvarjalca v kraju, kjer živi.

Zaznava okolja s pozornostjo na oblike, materiali, načine sestavljanja, značilnosti tehnologije, namembnost objektov, tudi takih, ki danes nimajo več aktivne funkcije v vsakodnevnem življenju, je nekaj kar je vredno preizkusiti. Za študente je bilo posebej zanimivo raziskovati kako se oblikuje, opremlja in uporablja bivalni prostor, katere so tradicionalne dejavnosti,

ki so preživele pritisk sprememb v času in kakšno vlogo igrajo značilnosti naravnega okolja v življenju človeka in v oblikovanju prostora. Različni kamniti objekti nam odkrivajo vrednoto, ki je bila očitno nekoč ključna: oblikovanje kulturne krajine z uporabo domačega materiala na izviren način. Pomen te izkušnje vključuje spoznavanje prostora v času in človeka v prostoru, kompromis s krajem ter razumevanje, kako je kamen oblikoval življenje na Krasu, kaj od tega je preživelo do danes in zakaj.

Kultura bivalnega okolja

Razumevanje izvornega kompromisa človeka s prostorom je vrednota, ki z globalizacijo dobiva vse večji pomen, predvsem v kontekstu vzgoje in izobraževanja za trajnostni razvoj, to je z namenom, da bi bodočim generacijam pustili svet vsaj v takih pogojih kot smo ga dobili mi. V primeru Krasa je splošni cilj vseh strategij razširjanja znanja pri študentih, dijakih, učencev in tudi splošni publiki, dvig zavesti o vrednotah kamna in njegovo ohranjanje.

Razumevanje kompromisa človeka s prostorom predpostavlja znanje in ozaveščanje različnih vidikov prostora in kar je bolj pomembno, povezovanje znanj, ki omogoča sestavljanje kompleksne slike določenega kraja. Zahteva natančno in doživeto razumevanje uravnotežene ponudbe in povpraševanja človeka v okolju. Zato je pomembno razmišljati o konkretnih iztočnicah, ki nam pomagajo definirati strategije za dvig zavesti o vrednotah kamna. Izkušenjsko učenje je didaktična metoda, ki vključuje pot od opazovanja, konkretne izkušnje, doživljanje in refleksije, oblikovanja abstraktnih konceptov ter generalizacij in preskušanje teh konceptov v določenih razmerah in je zato primerno izhodišče pri načrtovanju specifične dejavnosti za različne ciljne skupine.

Izkušensko učenje kot metoda dela

Izkušensko učenje definiramo kot proces, v katerem se znanje in vedenje ustvarjata prek preobrazbe izkušenj. Tako se pojavi pomembno vprašanje: kateri so vsi elementi, ki jih zajema definicija pojma izkušnja? D. Boud in njegovi sodelavci menijo, da vsaka izkušnja vključuje opazovanje, doživljanje in srečevanje nečesa. Trije momenti so del vsebine izkušnje (1985, 6-7). Sama zaznava ni dovolj za učenje, z njo moramo nekaj storiti. Izkušnja mora biti tako "oblikovana", da obstaja kot nekaj konkretnega, nekaj kar lahko "prenašamo."

Izkušnja je izraz, ki ima dve plati. Označuje namreč tako proces kot vsebino. J. Dewey pravi: "*Izkušnja prav tako kot življenje in zgodovina vključuje človekovo delo, trpljenje in imaginacijo. Odgovori na vprašanja: kaj človek želi, ljubi, v kaj veruje, kaj podpira in kako deluje, kako trpi, hrepeni, uživa, gleda na stvari, na kratko, proces izkušnje*" (1949: 215).

V nasprotju z definicijo izkušnje kot zaznavo iz zunanjega sveta, dialektičen pogled pojmuje, da je izkušnja nastala na osnovi izmenjav med čutno zaznavo in refleksijo. Zaznavna izkušnja postane "*doživeta izkušnja*" samo prek interpretativne zavesti. Doživeta izkušnja zagotavlja, da obstaja vzorec pomena v skladu s celovito izkušnjo.

Za Deweya se estetska izkušnja razlikuje od splošnih izkušenj zato, ker je holistične in unikatne narave in je vanjo vključena cela človekova osebnost. Estetski moment je zanj eden izmed osnovnih momentov človeške izkušnje. Na tej osnovi je trdil, da pomeni tradicionalna razlika med lepo in instrumentalno umetnostjo pomanjkljivo integracijo ciljev in metod in obubožanje izkušenj. Zanj je vsaka percepcija prej estetske kot epistemološke narave, je bolj "*sodelujoča*" kot pasivna, in vzpodbuja človeka k vrsti možnosti, ki mu jih ponuja okolje. "*Tako so odstranjene problematične delitve značilne za današnji način razmišljanja: delitev vsega v naravo in izkušnjo, izkušnjo v prakso in teorijo, umetnost in znanost, umetnost v lepe in uporabne umetnosti*" (Alexander 1998: 7-8). Izkušnja prostora Krasa je nedvomno tudi vrhunska estetska izkušnja.

Lahko opredelimo vrste izkušenj, ki jih srečamo pri našem delu: doživljanje predmetov in pojavov v okolju, naravi in umetnosti, spoznanje značilnosti materialov, tehnik in tehnologij, ki omogočajo nadaljnjo ustvarjalno uporabo kombinacij in sprememb, aplikacijo pojmov teoretičnega značaja in odkrivanje njihovih zakonitosti ter način funkcioniranja v konkretnih primerih v okolju, naravi in arhitekturi. Življenjske izkušnje se na svojevrsten način nenehno prepletajo s šolsko oz. študijsko izkušnjo mišljenja in ustvarjanja. Tako pridobljeno znanje se preoblikuje v ponovljenem dejanju nadaljnjega motiviranja za nova raziskovanja, odkritja in povezovanja predmetnih področjih, da bi dobili vselej bolj kompleksno sliko našega bivanja.

Vsekakor pa je izobraževanje o bivanju in okolju zelo pomembno področje, kjer je raznovrstna izkušnja osnovno sredstvo oz. izvor za razvijanje bogatega in smiselnega razumevanja snovi. Na teh raznovrstnih izkušnjah se torej lahko gradi vzgojnoizobraževalni proces pri predmetih kot so gospodinjstvo ali biologija in tudi drugih. V konkretnem primeru izvedbe projekta s študenti gospodinjstva in biologije smo naredili načrt dela, ki je vseboval nekaj metodoloških iztočnic povezanih z izkušenskim učenjem. Sledili smo shemi opazovanje, doživljanje, refleksija in preskušanje konceptov v določenih razmerah.

Opazovanje, konkretna izkušnja, doživljanje, refleksija na Krasu Opazovanje predpostavlja, da je subjekt ločen od objekta opazovanja. Analiza prostora se ujema s tistim, kar Gibson

imenuje "*scanning*", ali širše "*nabiranje ambientalne informacije*". Posameznik si z raziskovanjem sosledja sprememb v ureditvi prostora pridobi poznavanje "*zemljevida*" okolja (Gibson 1974, 259). Pogled pritegnejo zanimivi deli strukture okolja, zlasti gibanje in premiki, razlike; določena dela vsebujejo več informacij in prej pritegnejo naš pogled. Na zaznavnem nivoju se to kaže v razlikovanju figure, lika od ozadja, na miselnem nivoju na razlikovanju biti od ne-biti, enega pojma od drugega.

Psihološki vidik zaznavanja prostora je vedno podvržen sociološkemu, saj človek pri zaznavi izhaja vedno iz kulturnih danosti okolja. Torej so oblike, ki jih zaznavamo, tiste, ki jih naša vzgoja v določenem socialnem nezamenljivem kontekstu dopušča. Stvari dobivajo pomen predvsem po diktatu kulture. Umetnost in arhitektura dela iz čustev podobe, tako, da so čustva dostopna kontemplaciji in mišljenju.

Izkušnja predpostavlja medsebojni odnos med tistim, ki izkuša, in tem, kar je izkušeno. Na podlagi aktualne percepcije in prejšnjih človek določi nove dimenzije zaznavanja in pozornosti. Objekt se predstavlja tako, da izkaže določene materialne, objektivne kvalitete in značilnosti in tisto, kar človek doda v skladu s prejšnjimi zaznavami. Človek oblikuje naravo in narava oblikuje človeka. To je proces, na katerega vplivajo ideološka podlaga, družbeni kontekst, zavestni in polzavestni interesi, trenutek, prostor, čas in še nešteto predvidljivih in nepredvidljivih dejavnikov.

Doživljanje pomeni dokaj pasivno vlogo subjekta. Kraji in objekti definirajo prostor, mu dajejo "*osebnost*". Prostor postane mesto, tako da dobiva definicijo in pomen (Tuan 2003, 136). Pojavlja se zanimiv paradoks: mišljenje kreira razdaljo in hkrati uničuje neposrednost izkušnje. Refleksija nam vrne izbrane delce preteklosti, ki tako pridobivajo priokus permanence (prav tam 148).

S študenti gospodinjstva in biologije so preživeli nekaj dni na terenu, stanovali so v avtentičnem okolju, v vasi Pliskovica. Opravili so več ogledov vasi, informacije dokumentirali z fotografiranjem in opisovanjem, intervjuvali več prebivalcev, ki so pripovedovali o značilnosti prostora in življenja na Krasu. Pomemben je bil tudi zadnji del projekta, pri katerem so se preizkusili v tradicionalni kulinariki Krasa, spoznali so kako je tudi ta aspekt življenja tesno povezan s prostorom, saj smo tudi pri tem odvisni od njega. Praviloma gojimo, razvijamo in se hranimo s tistim, kar nam domač prostor podarja.

Prvo srečanje s prostorom je takoj pritegnilo pogled: materiali, oblika vasi in posameznih objektov, namembnost objektov, lokacija objektov v odnosu de celote, objekti za stalno ali občasno bivanje, za zaščito človeka in živali idr. Izvedli so, da so se številna naselja na Krasu izoblikovala že pred 11. stoletjem in to na sedanji lokaciji ali pa v neposredni bližini. Kraške vasi so nastajale sorazmerno z rodovitno zemljo, kjer je bilo te več, je bilo tudi naselje večje, ker je lahko preživelo več prebivalstva. Lokacija vasi je bila največkrat sredi obdelovalnih površin, tako, da so se obdelovalne površine po kakovosti stopnjevale od najkakovostnejših tik ob vasi do manj kakovostnih in bolj oddaljenih. Poti so v vaseh nastajale kot je bila potreba, najpogosteje do drugih domačij, cerkve, virov vode, njiv, kalov, idr. Poti so speljali po nekvalitetni zemlji, če se je le dalo, ker je rodovitne zemlje že tako primanjkovalo. Ravno tako so se skušali izogniti klancem, tako, da so poti največkrat potekale po slemenih vrtač. Vasi so pogosto razdeljene na več delov, koncev vasi, saj so tako lažje varovali in ohranjali pridelovalne površine, hkrati pa so tako imeli možnost izkoristka dobre zemlje za vrt ob

hiši. Nagib terena so izkoristiti za kletne prostore, ki so jih tako lahko zgradili brez dodatnega vkopavanja, hišo pa so postavili na najvišjo točko parcele, da je deževnica lažje odtekala proč od hiše (Slika 1).

Slika 1: Oblikovanje zasebnega in javnega prostora.
Figure 1: Shaping private and public space.

Kasneje so bili pozorni na konstrukcijske detajle, načine sestavljanja kamnitih zidov, kombinacije materialov npr. kamen in les, objekti, ki so v celoti kamniti idr. (Slika 2). Kamnoseško obdelan kamen je postopoma pridobil na pomenu v ljudskem stavbarstvu in s časoma dobil celo reprezentančno vlogo v obliki vhodnih portalov, okenskih in vratnih okvirjev, šivanih robov, konzol, kamnitih žlebov, tlakov, strešnih vencev in drugih arhitekturnih elementov. Kamen kot gradbeni element ustvarja poenoten videz kraških vasi.

Slika 2: Kamen v detajlih.
Figure 2: Stone in detail.

Za študente je bilo posebej zanimivo raziskovati kako se oblikuje, opremlja in uporablja bivalni prostor, katere so tradicionalne značilnosti, ki so preživele pritisk sprememb v času in kako pojavi naravnega okolja, zemlja, veter, vlaga, flora in favna vplivajo na oblikovanje prostora. Kraševci so se domiselno spopadali tudi z močnim vetrom - burjo. Gradili so strnjene vasi. Gank in odprtine so najpogosteje postavljali na južno ali zahodno stran, stran od burje. Stene, katere je burja najbolj obletavala so pustili brez večjih odprtih. Pozidave, ki so nastajale ob že obstoječih domačijah so si lahko privoščile več svobode v orientaciji, saj so jim že sosedji nudili zavetje pred burjo. Za zaščito so služili tudi visoki zidovi okrog domačij. Značilno je tudi, da so objekte gradili na robu parcele in jo tako optimalno izkoristili. Sistem gradnje je bil adicijski, saj so osnovi večkrat ob straneh dodajali prostore, te so dozidali tudi

v višino. Zaradi dodajanja ob straneh so bile stranske stene brez oken.

Pomembna lastnost kraških domačij in vasi je bila tudi samozadostnost, kar pomeni sposobnost samopreživetja dlje časa. Sistem delovanja naselja je bil popolnoma ekološki, saj ni imel stranskih produktov ali učinkov, ki bi negativno delovali na okolje.

Lahko sklenemo nekaj splošnih zakonitosti vernakularne arhitekture Krasa. Bistvo teh zakonitosti pa je, da so vse te specifike izhajale iz potreb, nastale so z razlogom. Uporabljali so lokalne materiale, ki so se tudi najbolje odrezali (Slika 3). Na ta način so skrbeli za lokalno gospodarstvo, razvoj in delo obrtnikov. Prihranili so stroške transporta in uvoza, natančno so vedeli kako se material v okolju obnaša, ter na tak način še naprej razvijali tehnologije obdelave in uporabe. Niso celostno razmišljali samo pri gradnji domačije, ampak tudi na ravni naselja. Urejali so okolico vasi, tako, da so izkoristili najboljša področja za polja, slabša za poselitev. Danes se na take značilnosti le redko oziramo, saj nismo več v taki meri odvisni od teh faktorjev.

Slika 3: Krajina in naravni materiali.
Figure 3: Landscape and natural materials.

Refleksija o tem kar so spoznali in doživeli je študente tudi vodila do zaključka, da v zadnjih desetletjih prihaja na Krasu do velikih sprememb kulturne krajine, ki ponekod sploh ne kaže več svoje značilne podobe. Spreminjanje kulturne krajine je tako vidno predvsem v postavitvi stavb na posesti, florisu stavb, strukturi naselja ter gradbenem materialu (Slika 4). Nekatere spremembe v gradnji so se zgodile zaradi spremembe predpisov, nekatere pa zaradi miselnosti ljudi. Tako so večinoma opustili kamen, kot gradbeni material pri hišah. Začeli so graditi na središču posesti. Danes nastaja veliko modernih domovanj, ki ne kažejo vzporednic s kraško vernakularno arhitekturo in drastično spreminjajo kulturno krajino Krasa.

Kulturna krajina se tudi bistveno spreminja med drugim zaradi pomanjkanja znanja ali neinformiranosti prebivalcev. Zgovoren primer so nekatere prenovljene fasade, ki niso ometane, kljub temu, da bi naj vedeli, da ima kamen tudi svoje slabosti in bolje funkcionira če je ometan. Tako so ga nekoč ometali z apnenimi ometi, ki so tako kot kamen paraprepustni in s starostjo še pridobivajo na trdnosti in kvaliteti. Da bi kulturno krajino ohranili v vsej njeni raznolikosti in prednostih, moramo poznati in razumeti vernakularno arhitekturo tega področja in njene vrednosti v preteklem in sodobnem času.

Spoznali so, da je v starih kraških domačijah skrito veliko znanja. Dobrine, ki so jih predniki zapustili v ljudski arhitekturi pa niso

samo praktične narave, ampak govorijo tudi o identiteti prostora, o kulturi, ki je tu živela. Vernakularna, ljudska, anonimna ali celo nerodovniška arhitektura je najbolj tradicionalna in najpogosteje uporabljena arhitektura. Kljub temu pa je bila stoletja prezrta. To se je dogajalo kljub temu, da je saj 90 odstotkov svetovne arhitekture vernakularne.

Tako arhitekturo je zidal preprost človek, ki se ni učil v šolah, ampak skozi dediščino. Živel je v skladu z naravo, ki jo je preoblikoval po svojih potrebah, vendar le do mere kolikor je narava dopuščala. Skozi generacije je nadgradil svoje znanje in rešitve, ki so izjemno učinkovite, saj je bil življenjsko odvisen od njih. Če ni upošteval zakonitosti narave, se je lahko zgodilo, da je bilo to zanj usodno. Nastala arhitektura je tako seštevek vseh predpogojev narave in krajine, ki so upoštevani v vsakem detajlu in krajini sami. Taka arhitektura je bila ekonomična, ekološka in naravna. Nastajala je iz nujnosti po preživetju in je skozi specifične pogoje prišla do najboljših rešitev.

Slika 4: Spreminjanje kulturne krajine je vidno predvsem v postavitvi in umeščenosti stavb na posesti, florisu stavb, strukturi naselja ter gradbenem materialu.

Figure 4: The changing of the cultural landscape is manifest above all in the disposition and placement of buildings on a property, ground plans, settlement structure and construction materials.

Ohranjanje kulturne energije

Najbolj vidna človekova stvaritev je zagotovo arhitektura. Ko je stavba zgodovinskega pomena konzervirana ali obnovljena za ponovno uporabo, lahko rečemo, da je "reciklirana" njena kulturna energija. Starejše stavbe ohranjajo lokalno kulturo in identiteto in ustvarijo občutek pripadnosti. Naša mesta in vasi so dejansko rezultati ometov časa v prostoru, delujejo kot enote prostorskih izkušenj v vsakdanjem življenju. Najstarejši objekti so pogosto mejniki. So ikone, referenčne točke in njihova prisotnost enostavno prinaša zbirko edinstvenih pomenov v kolektivni spomin kulture. Sestavljajo ga močni prepoznavni formalni in simbolni elementi. Ko gradimo tako, da se zavedamo tradicionalne značilnosti grajenega okolja, na nek način recikliramo človeške vire energije skupaj z materialno energijo. Oživimo preteklost, da bo del prihodnosti in ustvarjamo pomembne povezave skozi čas.

Če upoštevamo vlogo vzgoje in izobraževanja in njene posledice pri oblikovanju kritične in zavestne uporabnike arhitekture, je očitno, da postane razvoj izobraževalnih strategij, ki se ukvarjajo z našim skupnim prostorom in okoljem ključnega pomena. Zato se je treba vprašati kako razviti ustrezne programe na vseh ravneh izobraževanja za spodbujanje kritičnega in odgovornega odnosa do skupnega okolja, ki naj zajema vse vidike, ki oblikujejo koncepte trajnostnega prostorskega razvoja.

Med cilji trajnostnega izobraževanja bi morali upoštevati

avtentične in dejanske probleme v naši družbi. Eden od njih je ozaveščanje o značilnostih grajenega okolja in omogočanje ter zahteva, da se le te tudi pri novih posegih upoštevajo.

Razumevanje izvornega kompromisa človeka s prostorom je vrednota, ki z globalizacijo dobiva vse večji pomen, predvsem v kontekstu vzgoje in izobraževanja za trajnostni razvoj, to je z namenom, da bi bodočim generacijam pustili svet vsaj v takih pogojih kot smo ga dobili mi. Danes je že jasno, da to načelo presega okvire ekologije ali težnjo po recikliranju masovne produkcije dobrin. Še pred tem zahteva natančno in doživeto razumevanje pomembnosti uravnotežene ponudbe in povpraševanja človeka v okolju. To bi moralo postati eden ključnih splošnih ciljev vzgoje in izobraževanja; cilj, ki ga je KRAS2011 zagotovo zaenkrat dosegel.

Viri in literatura

- Alexander, T. (1998): *The Art of Life: Dewey's Aesthetics*. V: Hickman, L. (ur.): *Reading Dewey. Interpretations for a Postmodern Generation*. Indiana University Press, Bloomington in Indianapolis, 1-22.
- Arnheim, R. (1993): *Consideraciones sobre la educación artística*. Paidós: Barcelona.
- Boud, D., Cohen, R., Walker, D. (1993): *Using Experience for learning*. Open University Press, London.
- Dewey, J. (1981): *The Philosophy of John Dewey - vol. I: The Structure of Experience, vol. II: The Lived Experience*. The University of Chicago Press, Chicago in London.
- Fister, P. (1986): *Umetnost stavbarstva na Slovenskem*. Cankarjeva Založba, Ljubljana.
- Gibson, J. J. (1974): *La percepción del mundo visual*. Ediciones Infinito, Buenos Aires.
- Hickman, L. (ur.) (1998): *Reading Dewey. Interpretations for a Postmodern Generation*. Indiana University Press, Bloomington in Indianapolis.
- Hiss, T. (1991): *The experience of place, A new way of looking at and dealing with our radically changing cities and countryside*. Random House, Inc., New York.
- Juvanec, B. (2004): *Vernakularna arhitektura ali kompleksnost preprostosti*. V: *Arhitektura, raziskave 2004/1*. Fakulteta za arhitekturo, Inštitut za arhitekturo in prostor, Ljubljana, 16-21.
- Juvanec, B. (2005): *Kamen na kamen*. Založba i2, Ljubljana.
- Kraški tolmun 1, 2, Razvojno društvo Pliska, Pliskovica.
- Kučan, A. (1998): *Krajina kot nacionalni simbol*. Znanstveno in publicistično središče, Ljubljana.
- Mori, T. (2002): *Inmaterial/ultramaterial, architecture, design, and materials*. Harvard Design School and George Braziller Publisher, New York.
- Tomšič Čerkez, B. (2006): *Izkušensko učenje prostorskega oblikovanja*. V: *AR: Arhitektura in raziskave*, št. 2, 48-49.
- Tuan, Y. (1977): *Space and Place — The Perspective of Experience*. University of Minnesota Press, Minneapolis.
- Uršič, J. (2010): *Pomen prostorskega oblikovanja za ohranjanje arhitekturne dediščine Krasa - diplomsko delo*. Pedagoška fakulteta UL, Ljubljana.